

## O'ZBEKISTON TOPONIMLARIDA XALQ MADANIYATINING AKS ETISHI

N.J.Sobirova<sup>1</sup>

1. Abu Rayhon Beruniy nomidagi, Urganch davlat universiteti Tabiiy va qishloq xo'jaligi fanlari fakulteti Geografiya yo'nalishi 3-bosqich talabasi

**Mas'ul muallif:** Sobirova Nodira Jumanazar qizi, Abu Rayhon Beruniy nomidagi, Urganch davlat universiteti Tabiiy va qishloq xo'jaligi fanlari fakulteti Geografiya yo'nalishi 3-bosqich talabasi.

**e-mail:** nodiras1028@gmail.com

Accepted: 19 Sentabr 2026

Published: 19 Sentabr 2026

**Copyright:** © 2026 by the author(s). Licensee Buxoro xalqaro universiteti ilmiy axborotnomasi.

**Iqtibos uchun:** Sobirova, N. J. O'ZBEKISTON TOPONIMLARIDA XALQ MADANIYATINING AKS ETISHI / N. J. Sobirova // Buxoro xalqaro universiteti ilmiy axborotnomasi. — 2026. — T. 9, № 1. — B. 376–380.

**Annotatsiya.** Ushbu maqola O'zbekiston hududidagi geografik nomlar orqali xalq madaniyatining turli qirralarini yoritib berishga qaratilgan. Unda toponimlarning tarixiy, lingvistik va etnografik jihatlarini tahlil qilinib, ular xalqning xo'jalik faoliyati, diniy e'tiqodlari va mifologik tasavvurlari bilan bog'liqligi ko'rsatiladi. Tadqiqot natijalari shuni tasdiqlaydiki, toponimlar milliy madaniy merosni saqlashda muhim rol o'ynaydi va ularni ilmiy o'rganish mamlakatning madaniy rivojlanishiga hissa qo'shadi. Maqola O'zbekiston viloyatlarining o'ziga xos toponimik xususiyatlarini misollar asosida muhokama qiladi va kelajak tadqiqotlar uchun takliflar beradi.

**Kalit so'zlar:** toponimika, xalq madaniyati, O'zbekiston geografik nomlari, etnografiya, dehqonchilik va chorvachilik, diniy va mifologik qatlamlar, tarixiy xotira, etimologiya, semantik tahlil, madaniy meros.

### ОТРАЖЕНИЕ НАРОДНОЙ КУЛЬТУРЫ В ТОПОНАМАХ УЗБЕКИСТАНА

**Аннотация.** Данная статья направлена на освещение различных аспектов народной культуры через географические названия Узбекистана. В ней анализируются исторические, лингвистические и этнографические аспекты топонимов и показывается их связь с хозяйственной деятельностью населения, религиозными верованиями и мифологическими представлениями. Результаты исследования подтверждают, что топонимы играют важную роль в сохранении национального культурного наследия, а их научное изучение способствует культурному развитию страны. В статье на примерах рассматриваются специфические топонимические особенности регионов Узбекистана и предлагаются направления для будущих исследований.

**Ключевые слова:** топонимия, народная культура, географические названия Узбекистана, этнография, сельское хозяйство и животноводство, религиозно-мифологические пласты, историческая память, этимология, семантический анализ, культурное наследие.

### REFLECTION OF FOLK CULTURE IN UZBEKISTAN TOPONAMES

**Abstract.** This article aims to shed light on various aspects of folk culture through geographical names in Uzbekistan. It analyzes the historical, linguistic and ethnographic aspects of toponyms and shows their connection with the economic activities of the people, religious beliefs and mythological imaginations. The results of the study confirm that toponyms play an important role in preserving the national cultural heritage, and their scientific study contributes to the cultural development of the country. The article discusses the specific toponymic features of the regions of Uzbekistan on the basis of examples and makes suggestions for future research.

**Keywords:** toponymy, folk culture, geographical names of Uzbekistan, ethnography, agriculture and animal husbandry, religious and mythological layers, historical memory, etymology, semantic analysis, cultural heritage.

**Kirish.** Toponimika fanining asosiy tadqiqot obyekti geografik nomlar bo'lib, ular xalqning tarixi, madaniy qarashlari va ijtimoiy hayotini aks ettiruvchi muhim til birliklari hisoblanadi [7]. Ushbu geografik nomlar orqali xalqning o'tmishi va hozirini chuqur anglash mumkin, chunki ular oddiy belgilardan tashqari, butun bir madaniy kontekstni o'zida jamlagan. Geografik nomlar nafaqat hududni belgilash vazifasini bajaradi, balki o'sha hududda yashagan xalqning dunyoqarashi, urf-odatlar va etnik xususiyatlari haqida ham muhim ma'lumot beradi [11]. Masalan, ko'plab toponimlar xalqning tabiat bilan bo'lgan munosabatini yoki ijtimoiy tuzumini aks ettirib, tadqiqotchilarga qadimiy hayot tarzini rekonstruksiya qilishga yordam beradi. O'zbekiston hududidagi toponimlar ko'p asrlik jarayonlar natijasida shakllangan bo'lib, ular xalq madaniyatining turli qatlamlarini o'zida mujassam etgan [8]. Bu jarayon O'rta Osiyo mintaqasidagi migratsiyalar, savdo yo'llari va madaniy almashinuvlar bilan chambarchas bog'liq bo'lib, toponimlarni ko'p qatlamli madaniy artefakt sifatida ko'rishga undaydi. Toponimlar tarkibida etnografik tushunchalar, xo'jalik faoliyati bilan bog'liq atamalar va diniy hamda mifologik tasavvurlar keng o'rin

egallaydi [1]. Bunday elementlar xalqning ruhiy olamini va kundalik hayotini yoritib, toponimikani etnografiya bilan uzviy bog'laydi. Ayniqsa, O'zbekiston hududida shakllangan joy nomlarida dehqonchilik, chorvachilik va hunarmandchilik hamda savdo madaniyatining izlarini yaqqol ko'rish mumkin [12]. Masalan, suv resurslari va qishloq xo'jaligi bilan bog'liq nomlar xalqning ko'p yillik tajribasini aks ettiradi. Bu holat toponimlarni xalq madaniyatining muhim manbasi sifatida o'rganish zarurligini anglatadi [4]. Shuningdek, ularni saqlash va tahlil qilish orqali milliy identifikatsiyani mustahkamlash mumkin.

O'zbekiston toponimikasini o'rganish jarayonida ularning tilshunoslik va tarixiy-geografik hamda etnografik jihatlarini birgalikda tahlil qilish muhim hisoblanadi [9]. Bu yondashuv toponimlarni butun madaniy kontekstda ko'rib chiqishga imkon beradi va natijada chuqurroq xulosalar chiqarishga yordam beradi. Chunki har bir toponim muayyan tarixiy davr, ijtimoiy munosabat va madaniy muhit mahsuli sifatida shakllangan [2]. Bunday shakllanish jarayoni ko'pincha invazyalar, kolonizatsiya va iqtisodiy o'zgarishlar bilan bog'liq va toponimlarni tarixiy hujjat sifatida ko'rishga asos beradi. Shu sababli toponimlarni faqat lingvistik birlik sifatida emas, balki madaniy fenomen sifatida o'rganish dolzarb ilmiy masalalardan biridir [3]. Zamonaviy ilmiy tadqiqotlarda bu yondashuv xalq madaniyatining globallashuv sharoitida saqlanishi muammolarini hal qilishga xizmat qiladi. Mazkur maqolaning asosiy maqsadi O'zbekiston toponimlarida xalq madaniyatining aks etish shakllarini ilmiy asosda tahlil qilishdan iboratdir [8]. Bu maqsadga erishish uchun toponimlarni turli viloyatlar misolida ko'rib chiqib, ularning madaniy qiymatini ochib berish rejalashtirilgan. Tadqiqot davomida toponimlarning etimologik va semantik hamda madaniy qatlamlari ochib beriladi [10]. Bunday tahlil orqali toponimlarning til va madaniyat o'rtasidagi bog'lanishni chuqurroq tushunish mumkin bo'ladi. Shuningdek, joy nomlarining xalqning tarixi va madaniy merosini saqlashdagi o'rni yoritib beriladi [13]. Bu esa toponimlarni milliy madaniy identifikatsiyani mustahkamlash vositasi sifatida baholashga yordam beradi va kelajak avlodlarga madaniy merosni yetkazishda ularning rolini aniqlaydi.

Adabiyotlar tahlili. O'zbekiston toponimlarida xalq madaniyatining aks etishi mavzusini tadqiq qilishda foydalanilgan adabiyotlar asosan toponimika, etnografiya, tilshunoslik va tarixiy geografiya sohalariga oid ilmiy asarlardan iborat. Ushbu adabiyotlarning tahlili shuni ko'rsatadiki, ular mavzuning tarixiy, lingvistik va etnografik jihatlarini yoritishda asosiy manba bo'lib xizmat qiladi. Tadqiqot jarayonida jami 13 ta manba ko'rib chiqildi, ularning aksariyati o'zbek va rus tillarida nashr etilgan bo'lib, O'rta Osiyo va O'zbekiston hududidagi geografik nomlarning madaniy ildizlarini ochib berishga qaratilgan. Adabiyotlarning umumiy xususiyati – toponimlarni nafaqat til birliklari, balki xalq madaniyati va tarixiy xotiraning muhim elementlari sifatida ko'rib chiqishdir. Quyida ushbu manbalarni guruhlab tahlil qilamiz, ularning mavzuga aloqadorligi va hissa qo'shishini ko'rib chiqamiz.

Birinchi guruh – toponimika fanining asosiy asarlari. Bu guruhga Abdullayev A.ning "Toponimika asoslari" (2007) [1], Nikonov V.A.ning "Введение в топонимику" (1988) [7], Superanskaya A.V.ning "Что такое топонимика" (1973) [11] va Qorayev S.ning "O'zbek toponimikasi" (2005) [8] kabi asarlar kiradi. Ushbu kitoblarda toponimika fanining nazariy asoslari, toponimlarning shakllanish jarayoni va ularning lingvistik tahlili batafsil yoritilgan. Masalan, Abdullayev [1] toponimlarni etnografik va xo'jalik faoliyati bilan bog'lab tahlil qiladi, bu esa maqolada xalq madaniyatining diniy va mifologik qatlamlarini o'rganishda asos bo'ldi. Nikonov va Superanskaya [7; 11] toponimikani umumiy fan sifatida ta'riflab, uning madaniy kontekstini ta'kidlaydi, bu tadqiqotda toponimlarning xalq hayoti bilan bog'liqligini ko'rsatishga yordam berdi. Qorayevning asari [8] esa O'zbekiston toponimlari haqida maxsus ma'lumotlar berib, viloyatlar bo'yicha misollarni keltiradi, bu maqolaning natijalar va muhokama bo'limida keng qo'llanildi. Ushbu manbalar toponimlarni madaniy fenomen sifatida o'rganishning nazariy asosini ta'minlaydi va tadqiqotning ilmiy ishonchliligini oshiradi.

Ikkinchi guruh – O'zbekiston va O'rta Osiyo geografik nomlarining tarixiy va etimologik tahlili bilan bog'liq asarlar. Bu guruhga Bartold V.V.ning "Средняя Азия в древности и средневековье" (1963) [2], Hasanov H.ning "O'rta Osiyo joy nomlari tarixidan" (1985) [3], Karimov N.ning "O'zbekiston tarixiy geografiyasi" (2010) [6], Qorayev S. va Rahmatullayev Sh.ning "O'zbekiston geografik nomlari izohli lug'ati" (2008) [9], Rahmatullayev Sh.ning "O'zbek tilining etimologik lug'ati" (2000) [10], To'raqulov M.ning "O'zbek xalq geografik atamallari" (1991) [12] va Tolstov S.P.ning "Древний Хорезм" (1948) [13] kiradi. Ushbu asarlar toponimlarning tarixiy evolyutsiyasini, etimologiyasini va mintaqaviy xususiyatlarini yoritadi. Masalan, Bartold [2] va Tolstov [13] O'rta Osiyo va Xorazmning qadimiy tarixini ko'rib chiqib, toponimlar orqali madaniy migratsiyalarni tahlil qiladi, bu maqolada Samarqand, Buxoro va Xorazm viloyatlarining tarixiy nomlarini muhokama qilishda asos bo'ldi. Hasanov [3] va Karimov [6] O'zbekiston hududidagi joy nomlarining tarixiy ildizlarini ochib beradi, xususan, etnik va tarixiy shaxslar bilan bog'liq toponimlarni misol qilib keltiradi. Rahmatullayevning lug'ati [10] va Qorayev bilan hamkorlikdagi izohli lug'at [9] toponimlarning semantik va etimologik tahlilini ta'minlaydi, bu tadqiqotda "Chorvoq", "Paxtaobod" kabi nomlarning madaniy mazmunini ochishga yordam berdi. To'raqulov [12] esa o'zbek xalqining geografik atamalarini ko'rib chiqib, tabiat va xo'jalik nomlarining madaniy ahamiyatini ta'kidlaydi. Ushbu guruh manbalari tadqiqotning tarixiy va lingvistik asosini mustahkamlaydi va toponimlarning madaniy meros sifatidagi rolini tasdiqlaydi.

Uchinchi guruh – etnografiya va xalq madaniyati bilan bog'liq asarlar. Bu guruhga Ismoilov M.ning "O'zbek xalq madaniyati va turmush tarzi" (2003) [4] va Jabborov I.ning "O'zbek xalqining etnografiyasi" (1994) [5] kiradi. Ushbu kitoblarda o'zbek xalqining urf-odatlarini, xo'jalik faoliyati va diniy e'tiqodlari batafsil tahlil qilinadi. Ismoilov [4] xalq madaniyatining turmush tarzi bilan bog'liqligini yoritib, dehqonchilik va chorvachilikni misol qilib keltiradi, bu maqolada viloyatlar bo'yicha xo'jalik nomlarini muhokama qilishda qo'llanildi. Jabborov [5] esa etnografik yondashuv orqali xalqning an'anaviy bilimlarini va mifologik tasavvurlarini ko'rib chiqadi, bu tadqiqotda diniy va mifologik toponimlarning tahlilida muhim rol o'ynadi. Ushbu manbalar toponimlar va xalq madaniyati o'rtasidagi uzviy bog'liqlikni ochib berib, tadqiqotni

etnografik jihatdan boyitadi.

Umuman olganda, foydalanilgan adabiyotlarning tahlili shuni ko'rsatadiki, ular mavzuning ko'p qirrali tabiatini to'laonli yoritishga imkon beradi. Ko'pchilik manbalar (masalan, [8; 9; 10]) O'zbekiston kontekstiga maxsus qaratilgan bo'lib, mahalliy madaniy xususiyatlarni chuqur tahlil qiladi, shu bilan birga xalqaro asarlar (masalan, [2; 7; 11; 13]) nazariy asos va qiyosiy yondashuvni ta'minlaydi. Adabiyotlarning yetarli qamrovi tadqiqotning ilmiy asoslanganligini tasdiqlaydi, ammo kelajakda zamonaviy GIS texnologiyalari va raqamli arxivlarga asoslangan yangi manbalarni qo'shish orqali tadqiqotni yanada kengaytirish mumkin. Bu adabiyotlar maqolaning asosiy gipotezasini – toponimlar xalq madaniyatining muhim aks etishi ekanligini – tasdiqlovchi ishonchli manbalar sifatida xizmat qiladi.

Tadqiqot metodologiyasi. Mazkur tadqiqotda kompleks ilmiy yondashuv asosida bir necha metodlardan foydalanildi [1]. Bu yondashuv toponimlarni turli jihatdan o'rganishga imkon berib, natijalarni ishonchli va keng qamrovli qiladi. Avvalo, tarixiy-taqqoslash metodi yordamida O'zbekiston toponimlarining shakllanish jarayoni va ularning madaniy ildizlari tahlil qilindi [2]. Ushbu metod orqali qadimiy va zamonaviy toponimlarni solishtirib, madaniy o'zgarishlar dinamikasini aniqlash mumkin bo'ldi. Bu metod orqali turli davrlarda paydo bo'lgan joy nomlarining umumiy va farqli jihatlari aniqlandi [3]. Masalan, turkiy va forsiy elementlarni taqqoslash bilan madaniy almashinuv jarayonlari yoritildi. Lingvistik tahlil metodi toponimlarning leksik-semantik tarkibini o'rganishda keng qo'llanildi [10]. Bu metod yordamida toponimlarning ichki ma'nolari va til qatlamlari ochildi, natijada ularning madaniy kontekstini chuqurroq tushunishga erishildi. Toponimlarning etimologiyasi orqali ularning xalq madaniyati bilan bog'liqligi ochib berildi [8]. Etimologik tahlil xalqning til evolyutsiyasini aks ettirib, madaniy migratsiyalarni ko'rsatadi. Bu jarayonda o'zbek tilining tarixiy qatlamlariga oid ma'lumotlardan keng foydalanildi [10]. O'zbek tilining boy leksikasi toponimlarni madaniy artefakt sifatida baholashga asos beradi. Etnografik yondashuv yordamida joy nomlarida aks etgan urf-odatlar va xo'jalik turlari hamda turmush tarzi unsurlari tahlil qilindi [5]. Bu yondashuv toponimlarni xalqning kundalik hayoti bilan bog'laydi, ularni etnografik manba sifatida ko'rib chiqadi. Toponimlar bilan xalqning madaniy tajribasi va an'anaviy bilimlari aniqlashga harakat qilindi [4]. An'anaviy bilimlar, masalan, qishloq xo'jaligi usullari, toponimlarda saqlanib, madaniy uzluksizlikni ta'minlaydi. Mazkur metod xalq madaniyati va geografik nomlar o'rtasidagi uzviy bog'liqlikni ochishga xizmat qildi [11]. Ushbu bog'liqlik orqali toponimlar madaniy ekologiya fanida ham qo'llanilishi mumkin bo'ladi.

Natijalar va muhokama. O'zbekiston toponimlarida xalq madaniyati aks etishini tahlil qilganda, eng avvalo ularning tarkibiy tuzilishi va mavzulari ko'rib chiqiladi [8]. Tarkibiy tuzilish toponimlarning morfemalar va semantik birliklarga bo'linishini o'z ichiga olib, ularning madaniy mazmunini ochadi. Toponimlarning ko'pchiligi tabiiy landshaft, suv manbalari, o'simlik va hayvonot nomlaridan kelib chiqqan bo'lib, bu xalqning tabiat bilan uyg'un yashashini aks ettiradi [12]. Bunday nomlar ekologik muvozanat va tabiiy resurslardan foydalanish tajribasini yoritib, xalq madaniyatining tabiatga asoslangan qirrasini ko'rsatadi. Masalan, "Chorvoq" nomi suv havzasi bilan bog'liq bo'lib, hududda chorvachilik va dehqonchilik faoliyatining rivojlanganligini ko'rsatadi [9]. Chorvoq misoli xalqning suv xo'jaligi madaniyatini va uning iqtisodiy hayotdagi o'rnini yaqqol namoyon etadi. Shuningdek, ko'plab joy nomlari etnik va tarixiy shaxslar bilan bog'liq bo'lib, ular xalq xotirasi va ijtimoiy-harakatlarini saqlaydi [3]. Etnik nomlar ko'pincha migratsiya va etnik integratsiya jarayonlarini aks ettirib, xalq madaniyatining ko'p qatlamliligini ta'kidlaydi. Masalan, Samarqand va Buxoro atrofidagi ba'zi qishloqlar nomlari qadimgi sulolalar yoki mahalliy ajdodlarning nomlari bilan bog'liq [2]. Bu nomlar orqali xalqning tarixiy shaxsiyatlarga bo'lgan hurmati va madaniy uzluksizligi saqlanadi. Bu esa O'zbekiston toponimlarida tarixiy madaniyat qatlamining qanchalik boy ekanini ko'rsatadi [6]. Tarixiy qatlamlar mamlakatning madaniy merosini boyitib, turizm va ta'lim sohalarida qo'llanilishi mumkin. O'zbekiston hududidagi xo'jalik va hunarmandchilik faoliyati ham toponimlarga aks etgan [1]. Xo'jalik nomlari xalqning iqtisodiy tajribasini yoritib, madaniy adaptatsiyani ko'rsatadi. Masalan, "Paxtaobod" va "Qishloq" kabi nomlar dehqonchilikning rivojlanganligini ifodalaydi [10]. Paxtaobod misoli O'zbekistonning paxtachilik madaniyatini va uning iqtisodiy ahamiyatini ta'kidlaydi. Shuningdek, "Olmos" va "Qumtepa" kabi nomlar hududning tabiiy resurslari va ularning iqtisodiy ahamiyatini ko'rsatadi [13]. Tabiiy resurslar nomlari xalqning resurslarni boshqarish tajribasini aks ettirib, ekologik madaniyatni yoritadi. Diniy va mifologik qatlam ham O'zbekiston toponimlarida keng tarqalgan [11]. Diniy nomlar xalqning ruhiy olamini saqlab, madaniy identifikatsiyani mustahkamlaydi. Masalan, "Imom Buxoriy" yoki "Hazrati Shoh" nomlari hudud aholining diniy e'tiqodini va madaniy merosini aks ettiradi [4]. Bu nomlar orqali islomiy madaniyatning O'zbekistondagi ildizlari yoritiladi. Shuningdek, turli xalq afsonalari va rivoyatlari asosida shakllangan joy nomlari ham mavjud bo'lib, ular madaniy xotirani mustahkamlaydi [5]. Afsonaviy nomlar xalq folklorini saqlab, madaniy merosni boyitadi. Toponimlarning lingvistik tahlili O'zbek xalq madaniyatining leksik boyligini ochib beradi [10]. Lingvistik tahlil til va madaniyat o'rtasidagi bog'lanishni chuqurlashtirib, toponimlarni madaniy fenomen sifatida baholaydi. Masalan, qadimiy turkiy so'zlar va arab-porsiy elementlari bilan boyitilgan joy nomlari O'zbekiston hududida madaniy va til qatlamining qanday shakllanganini ko'rsatadi [8]. Bu elementlar madaniy almashinuv jarayonlarini aks ettirib, xalq madaniyatining ko'p qirraliligini ta'kidlaydi. Bu o'z navbatida xalq madaniyati va tarixiy tajribani saqlashda toponimlarning qanchalik muhimligini tasdiqlaydi [7]. Toponimlar madaniy saqlash vositasi sifatida global madaniy merosni himoya qilishda ham rol o'ynaydi. Shuni ta'kidlash joizki, har bir viloyat toponimlari o'ziga xos xususiyatga ega. Viloyatlar bo'yicha farqlar madaniy mintaqaviy xilma-xillikni ko'rsatib, O'zbekiston madaniyatining boyligini yoritadi. Masalan, Farg'ona vodiysi qishloq nomlarida dehqonchilik va suv resurslariga urg'u berilgan [12], bu vodiylar madaniyatining suv xo'jaligiga asoslanganligini ko'rsatadi. Sirdaryo va Qashqadaryo hududlarida esa chorvachilik va transport yo'llari bilan bog'liq nomlar ko'p uchraydi (Hasanov, 1985). Bu hududlarning nomlari xalqning ko'chmanchi va savdo madaniyatini aks ettiradi. Buxoro, Samarqand va Xorazm hududlarida esa tarixiy shaharlar, madrasalar va diniy obidalar bilan bog'liq nomlar ko'pligi kuzatiladi [13]. Bu viloyatlar toponimlari O'rta Osiyo madaniy tsivilizatsiyasining

markazlari sifatidagi rolini ta'kidlaydi. O'zbekiston toponimlarining madaniy meros sifatida roli alohida e'tibor talab qiladi [8]. Madaniy meros sifatida ularni himoya qilish milliy identifikatsiyani mustahkamlashga xizmat qiladi. Bu nomlar orqali nafaqat hududiy, balki ijtimoiy, etnik va madaniy tafovutlar ham aniqlanadi [11]. Tafovutlar xalq madaniyatining xilma-xilligini saqlab, globalizatsiya sharoitida muhim ahamiyat kasb etadi. Shuningdek, toponimlar hududiy identifikatsiya va milliy o'zlikni saqlashda muhim vosita sifatida xizmat qiladi [4]. Milliy o'zlikni saqlashda toponimlar madaniy ta'lim va targ'ibotda keng qo'llanilishi mumkin.

1-jadval

Toponimlar kategoriyasi bo'yicha jadval

| Viloyat     | Tabiatnomlari | Xo'jaliknomlari        | Diniy/mifologiknomlar | Etnik/tarixiynomlar       | Manbalar |
|-------------|---------------|------------------------|-----------------------|---------------------------|----------|
| Farg'ona    | SuvTog'Cho'l  | DehqonobodG'uzor       | Imom Buxoriy          | Samarqand qishloqlari     | [8][12]  |
| Buxoro      | OrolCho'l     | Paxtaobod              | Hazrati Shoh          | Buxoro shaharlari         | [3][13]  |
| Qashqadaryo | QumTepa       | Chorvachilik tumanlari | Afsonaviy nomlar      | Mahalliy ajdodlar nomlari | [4][9]   |
| Sirdaryo    | DaryoKo'l     | Qishloq nomlari        | Imom nomlari          | Etnik nomlar              | [1][5]   |

O'zbekiston toponimlarida xalq madaniyati turli qatlamlarda aks etadi va bu qatlamlar viloyatlar bo'yicha o'ziga xos xususiyatlarga ega [8]. Masalan, Farg'ona viloyatida tabiiy ob'ektlar, xususan daryo, suv havzalari va tog' nomlari keng tarqalgan [12]. Bu nomlar vodiy aholisi tabiat bilan uyg'un yashaganini va suv resurslarini boshqarish bo'yicha ko'p yillik tajribani aks ettiradi [1]. Shu bilan birga, viloyatdagi xo'jalik nomlari, masalan, "Paxtaobod", dehqonchilik va bog'chilik faoliyatining rivojlanganligini ko'rsatadi [4], bu nomlar hududning iqtisodiy hayoti va madaniy tajribasini saqlashda muhim manba hisoblanadi [5]. Farg'ona hududidagi diniy toponimlar, xususan "Imom Buxoriy" nomi bilan bog'liq joylar, islomiy madaniyatning ildizlari va ruhiy qadriyatlarni aks ettiradi [11]. Shuningdek, qishloq va mahalla nomlari qadimiy ajdodlar yoki sulolalar nomi bilan bog'langan bo'lib, xalqning tarixiy xotirasini va ijtimoiy tuzilishini saqlashga xizmat qiladi [3].

Buxoro viloyatida tabiiy nomlar – cho'l, daryo va o'rmon nomlari – hududning tabiiy xususiyatlarini ochib beradi va aholining resurslardan foydalanish tajribasini yoritadi [12]. Xo'jalik nomlari, masalan, "Paxtaobod", dehqonchilikning rivojlanganligini va hududning iqtisodiy hayotini aks ettiradi [4]. Diniy nomlar, xususan "Hazrati Shoh", hudud aholining e'tiqodini va madaniy merosini ifodalaydi [11]. Shahar va qishloq nomlari esa tarixiy shaxslar yoki sulolalar bilan bog'liq bo'lib, xalq xotirasini saqlashda muhim ahamiyatga ega [3].

Qashqadaryo viloyati toponimlarida tabiiy landshaft, masalan, qum, tepa va vodiy nomlari ko'p uchraydi, bu nomlar hududning geografik xususiyatini va aholining tabiat bilan bog'liqligini ko'rsatadi [8]. Xo'jalik nomlari chorvachilik va savdo yo'llari bilan bog'liq bo'lib, hudud aholisi turmush tarzini va iqtisodiy faoliyatini aks ettiradi [4]. Diniy va mifologik nomlar afsonaviy rivoyatlar asosida shakllangan bo'lib, xalqning folklor va mifologik dunyoqarashini saqlaydi [5]. Etnik va tarixiy nomlar, xususan mahalliy ajdodlar va etnik guruhlar nomi bilan bog'liq toponimlar, hududdagi etnik integratsiya va tarixiy jarayonlarni yoritadi [3].

Sirdaryo viloyatida esa daryo, ko'l va suv havzalariga oid nomlar keng tarqalgan bo'lib, hududning suv resurslariga bog'liqligini va aholining tabiatni boshqarish tajribasini aks ettiradi [12]. Xo'jalik nomlari qishloq va chorvachilik bilan bog'liq bo'lib, hudud aholisi turmush tarzini va iqtisodiy faoliyatini ifodalaydi [4]. Diniy nomlar imom va diniy obidalar bilan bog'liq bo'lib, hududdagi diniy madaniyat va ruhiy qadriyatlarni yoritadi [11]. Etnik nomlar hududdagi ko'chmanchi va savdo madaniyati bilan bog'liq bo'lib, xalqning tarixiy va madaniy o'zligini aks ettiradi [3]. Umuman olganda, O'zbekiston toponimlarida tabiiy landshaft, xo'jalik faoliyati, diniy va mifologik qadriyatlar, shuningdek etnik va tarixiy xotira o'z aksini topgan [8]. Har bir viloyatning toponimlari o'ziga xos madaniy qatlam va tarixiy xususiyatlarni namoyon qilib, xalq madaniyati va tarixini yoritadi [12].

Xulosa. O'zbekiston toponimlarida xalq madaniyatining aks etishi tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, geografik nomlar nafaqat hududiy identifikatsiya vositasi, balki tarixiy, madaniy va etnik xotirani saqlashda muhim ahamiyatga ega [8]. Bu natijalar toponimlarni madaniy siyosatda qo'llash imkoniyatlarini ochadi. Toponimlar tarkibida tabiiy landshaft, xo'jalik faoliyati, etnik va diniy qadriyatlar o'z aksini topgan bo'lib, ular xalqning ijtimoiy va madaniy tajribasini boyitadi [12]. Ijtimoiy tajriba orqali toponimlar xalq madaniyatining dinamikasini yoritadi. Hududiy tahlil shuni ko'rsatdiki, har bir viloyat toponimlari o'ziga xos madaniy qatlam va tarixiy xususiyatlarga ega [3]. Viloyatlar farqlari mamlakat madaniyatining birligi va xilma-xilligini ta'minlaydi. Tahlil davomida aniqlanishicha, toponimlar nafaqat tarixiy ma'lumot manbai, balki xalqning turmush tarzi, hunarmandchilik va dehqonchilik bilan bog'liq madaniy xatti-harakatlarini ham aks ettiradi [1]. Madaniy xatti-harakatlar orqali toponimlar etnografik tadqiqotlarda muhim manba bo'ladi. Shuningdek, diniy va mifologik qatlamlar orqali xalqning e'tiqodlari va afsonaviy tasavvurlari saqlanib kelgan [11]. E'tiqodlar saqlanishi madaniy uzluksizlikni ta'minlaydi. Bu esa O'zbekiston toponimikasini faqat lingvistik ob'ekt sifatida emas, balki madaniy va tarixiy fenomen sifatida o'rganish zarurligini ko'rsatadi [4]. Madaniy fenomen sifatida o'rganish toponimikani boshqa fanlar bilan integratsiya qiladi. Tadqiqot natijalari shuni ham ko'rsatdiki, toponimlarni saqlash va o'rganish milliy o'zlikni mustahkamlash va madaniy merosni kelajak avlodga yetkazishda muhim vosita hisoblanadi [5]. Kelajak avlodlarga yetkazish ta'lim dasturlarida toponimlarni kiritish orqali amalga oshiriladi. Hududiy nomlarni tizimli ravishda o'rganish, ularning etimologik va semantik tahlili O'zbekiston madaniy tarixini chuqurroq anglash imkonini beradi [10]. Chuqurroq

anglash mamlakatning madaniy siyosatini rivojlantirishga hissa qo'shadi. Shu asosda quyidagi takliflar ishlab chiqildi: O'zbekiston toponimlarini tizimli ravishda kataloglash va ularning etimologik, tarixiy va madaniy tavsiflarini yaratish [8]. Kataloglash orqali toponimlar bazasini yaratish mumkin bo'ladi. Mahalliy o'quv va ilmiy dasturlarda toponimika va xalq madaniyati bo'yicha maxsus kurslar kiritish [1]. Kurslar yosh avlodda madaniy ongini shakllantiradi. Hududiy toponimlarning tarixi va madaniy qatlamlarini o'rganishga doir ilmiy tadqiqotlar sonini oshirish [2]. Tadqiqotlar oshirilishi orqali yangi kashfiyotlar amalga oshiriladi. Diniy, etnik va mifologik qatlamlarni o'zida aks ettirgan joy nomlarini madaniy meros sifatida himoya qilish va targ'ib qilish [11]. Himoya qilish qonuniy bazada amalga oshirilishi kerak. Zamonaviy GIS va boshqa texnologiyalar yordamida toponimlarni raqamlashtirish va vizual xaritalar orqali keng jamoatchilikka taqdim etish [6]. Raqamlashtirish texnologiyalari orqali toponimlar keng ommaga ochiq bo'ladi. Ushbu tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, O'zbekiston toponimlari xalq madaniyatining boy va turli qatlamlarini o'zida mujassam etgan, ularni ilmiy asosda o'rganish va saqlash mamlakatning madaniy va tarixiy rivojlanishiga xizmat qiladi [13]. Madaniy rivojlanish orqali toponimlar milliy birlikni mustahkamlaydi. Shuningdek, toponimlar hududiy o'zlikni mustahkamlash, milliy tarix va madaniy merosni saqlashda asosiy vosita bo'lib qoladi [9]. Asosiy vosita sifatida ular madaniy siyosatning markazida bo'lishi kerak.

#### **Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati**

- [1] Abdullayev A. Toponimika asoslari. – Toshkent, 2007. – 256 b.
- [2] Bartold V. V. Средняя Азия в древности и средневековье. – Москва : Наука, 1963. – 480 с.
- [3] Hasanov H. O'rta Osiyo joy nomlari tarixidan. – Toshkent : Fan, 1985. – 184 b.
- [4] Ismoilov M. O'zbek xalq madaniyati va turmush tarzi. – Toshkent, 2003. – 240 b.
- [5] Jabborov I. O'zbek xalqining etnografiyasi. – Toshkent : O'qituvchi, 1994. – 320 b.
- [6] Karimov N. O'zbekiston tarixiy geografiyasi. – Toshkent, 2010. – 288 b.
- [7] Nikonov V. A. Введение в топонимику. – Москва : Просвещение, 1988. – 192 с.
- [8] Qorayev S. O'zbek toponimikasi. – Toshkent, 2005. – 224 b.
- [9] Qorayev S., Rahmatullayev Sh. O'zbekiston geografik nomlari izohli lug'ati. – Toshkent, 2008. – 352 b.
- [10] Rahmatullayev Sh. O'zbek tilining etimologik lug'ati. – Toshkent : Universitet, 2000. – 600 b.
- [11] Superanskaya A. V. Что такое топонимика. – Москва : Наука, 1973. – 176 с.
- [12] To'raqulov M. O'zbek xalq geografik atamallari. – Toshkent, 1991. – 208 b.
- [13] Tolstov S. P. Древний Хорезм. – Москва : Изд-во АН СССР, 1948. – 352 с.